

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

Για το βιβλίο:

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Πραγματιστές, δημαγωγοί και ονειροπόλοι: πολιτικοί, διανοούμενοι και η πρόκληση της εξουσίας*, Πόλις, Αθήνα 2015, 574 σ.

Η ανάγκη να καταλάβουμε την πραγματικότητα της Ελλάδας του εικοστού αιώνα, αλλά και της Ελλάδας της κρίσης, οδηγεί συχνά όσο και εύλογα στην υιοθέτηση μακρο-κοινωνιολογικών ερμηνευτικών σχημάτων και αναλύσεων της διεθνούς πολιτικής οικονομίας. Τέτοια σχήματα και ερμηνείες είναι προφανώς απαραίτητα, αλλά δεν αρκούν, καθώς υποδεικνύουν τις αδρές γραμμές πάνω στις οποίες κινήθηκαν οι εξελίξεις. Για να εξηγήσει κανείς πώς και γιατί επιλέχθηκε τελικά η συγκεκριμένη πορεία μιας χώρας, θα πρέπει, παράλληλα, να σκύψει πάνω στις προσωπικές πορείες των ηγετικών στελεχών και των διανοουμένων που ήταν πρωταγωνιστές των αποφάσεων ή συνδιαμορφωτές της ηγεμονίας των ιδεών, σε κάθε κρίσιμο σταυροδρόμι της πορείας της χώρας μας. Λίγοι μπορούν να αναλάβουν τέτοιο έργο, γιατί απαιτείται ο συγκερασμός της ευρυγώνιας ματιάς ενός συγγραφέα με ευρύτερη ιστορική παιδεία, με την ανάλυση που προσφέρει το μικροσκόπιο του ειδικού, που ξέρει πρόσωπα και πράγματα «από μέσα».

Ο Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, καθηγητής του συνταγματικού δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, συνδυάζει αυτές τις δύο ιδιότητες και τις θέτει στην υπηρεσία της συγγραφής ενός πανοράματος πολιτικών και διανοουμένων της Ελλάδας κατά την τελευταία εκατοπεντηκονταετία. Όλοι, κατά τον Αλιβιζάτο, μπορούν να ενταχθούν σε μια από τις εξής τρεις πολιτικές και πνευματικές παραδόσεις της σύγχρονης Ελλάδας: την αστική, τη σοσιαλδημοκρατική και την κομμουνιστική. Μέσα σε κάθε παράδοση, βρίσκει κανείς πραγματιστές, δημαγωγούς και ονειροπόλους ή συνδυασμούς αυτών. Ο καθένας τους χαρακτηρίζεται έμμεσα, παρά ρητά, από τον Αλιβιζάτο ως πραγματιστής, δημαγωγός ή ονειροπόλος, ανάλογα με τη στάση που τηρούσε απέναντι στο διαχρονικό αντικείμενο των ερευνών του συγγραφέα, δηλαδή απέναντι στους πολιτικούς θεσμούς.

Ο Δημήτρης Σωτηρόπουλος διδάσκει πολιτικές επιστήμες στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αρκετούς από τους σύγχρονους πολιτικούς και διανοουμένους, τους οποίους ο Αλιβιζάτος παρουσιάζει κριτικά στο βιβλίο του, τους έχει γνωρίσει προσωπικά. Και αυτό γιατί ο ίδιος εκ καταγωγής είχε προσωπική εικόνα λαμπρών εκπροσώπων της αστικής παράδοσης (π.χ., του Θεοτοκά, του Βεγλερή, του Κουμάντου, του Καραπαναγιώτη) και ως νέος, μετά την ένταξη του στην ΕΚΟΝ «Ρήγας Φεραίος», απέκτησε στενή επαφή με διάσημους εκπροσώπους της κομμουνιστικής παράδοσης (π.χ., τον Κύρκο, τον Φιλίνη, τον Σβορώνο, τον Πουλαντζά). Επίσης, ο ίδιος, από το 1990 έως σήμερα, έχει συμβάλει ως διανοούμενος σε διάφορες εκδοχές της κεντροαριστεράς και γι' αυτό έχει γνωρίσει και συνεργαστεί με εκπροσώπους της σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης (π.χ., τον Σημίτη, τον Θέμελη, τον Γιαννίτση, τον Αλ. Δημαρά και βέβαια τον δάσκαλό του, Αριστόβουλο Μάνεση). Σίγουρα ο Αλιβιζάτος έχει μελετήσει το έργο όλων λεπτομερώς, παρουσιάζοντας στο παρελθόν, με διάφορες ευκαιρίες, κριτικές βιβλίων τους ή κάνοντας συνολική αποτίμηση της προσφοράς, αλλά και των λιγότερο πετυχημένων παρεμβάσεών τους.

Το βιβλίο αποτελείται από 48, συνδεδεμένα μεταξύ τους, κείμενα του συγγραφέα, τα οποία έγραψε με διάφορες αφορμές από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 έως σήμερα. Με εξαίρεση τα νομικά κείμενα, που αφορούν θεσμούς (η ΕΡΤ, το σύμφωνο συμβίωσης) ή ανοιχτά πολιτικο-συνταγματικά ερωτήματα (το πολιτικό έγκλημα, το πολιτικό χρέος), τα περισσότερα από τα 48 κείμενα αφορούν ιστορικά πρόσωπα και σύγχρονους μας πολιτικούς και διανοουμένους που εντάσσονται στις τρεις παραδόσεις που προαναφέραμε. Αυτή καθαυτή η τριμερής τυπολογία του Αλιβιζάτου αποτελεί μια πρωτότυπη συμβολή, όπως και το ότι στο εσωτερικό κάθε μιας από τις τρεις παραδόσεις, οι οποίες αντιστοιχούν στα τρία μέρη του βιβλίου, τα κείμενα που αφορούν στους πολιτικούς αντιδιαστέλλονται προς εκείνα που αφορούν στους διανοουμένους.

Κάθε ένα από τα κείμενα του βιβλίου ξεκινά με μικρό πρόλογο, γραμμένο όχι την εποχή της πρώτης δημοσίευσής του, αλλά πρόσφατα, κατά τη σύνθεση του βιβλίου. Όλοι αυτοί οι μικροί πρόλογοι είναι πολύτιμοι, γιατί θέτουν το παλιό κείμενο σε ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο. Αφού διαβάσει κανείς τον μικρό πρόλογο κάθε κειμένου, προχωρά στο κυρίως κείμενο, αναζητώντας τη θετική ή αρνητική γνώμη του Αλιβιζάτου για το κρινόμενο πρόσωπο και κυρίως αναζητώντας την έκληξη. Γιατί πράγματι, για τους περισσότερους από τους «βιογραφούμενους», ο αναγνώστης θα έχει κάποια άποψη, η οποία όμως δεν συναντά απαραίτητα την προσδοκώμενη γνώμη του Αλιβιζάτου. Ικανός να φωτίσει όψεις της δράσης και της σκέψης πολιτικών και διανοουμένων πέρα από τα διάχυτα στερεότυπα, ο Αλιβιζάτος προχωρεί, ορισμένες φορές, σε μη αναμενόμενες αλλά τεκμηριωμένες κρίσεις.

Για παράδειγμα, αν και οπαδός της αβασίλευτης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ο συγγραφέας εξηγεί πώς στο τελευταίο διάστημα της βασιλικής θητείας του ο Γεώργιος Α΄ υπήρξε πολύ περισσότερο ένας «εκέφρων διαιτητής» στις έριδες μεταξύ των κομμάτων, παρά ένας τυπικός αυταρχικός δυνάστης. Άλλο παράδειγμα τεκμηριωμένης αλλά ίσως αναπάντεχης γνώμης είναι η αποκαθίλωση του σημαντικότερου ίσως διανοουμένου της μεταπολεμικής Δεξιάς, του Κωνσταντίνου Τσάτσου, στον οποίο ο Αλιβιζάτος καταλογίζει σκληρό και επίμονο αντι-κομμουνισμό ακόμα και όταν –μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1960– οι καιροί είχαν αλλάξει. Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι και η κριτική που ασκεί ο Αλιβιζάτος στον Ανδρέα Παπανδρέου. Δεν τον μέμφεται μόνο με τον συνήθη τρόπο, δηλαδή ως λαϊκιστή, αλλά προ-

χωρά βαθύτερα, ανάγοντας τον λαϊκισμό του σε μια διανοητική ευκολία ή αδυναμία, δηλαδή στην ανεπεξέργαστη κατανόηση εκ μέρους του ιδρυτή του ΠΑΣΟΚ της μεταπολεμικής Ελλάδας. Ήταν εσφαλμένη η ταύτιση της με τριτοκοσμικές χώρες, προκειμένου να χωρέσει στο νεο-μαρξιστικό σχήμα κέντρου-περιφέρειας, καθώς και η αντιδιαστολή του λαού με το «κατεστημένο» (έννοια δημοφιλής στους αμερικανικούς πανεπιστημιακούς κύκλους, από τους οποίους προερχόταν ο Ανδρέας).

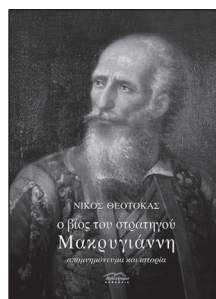
Ο Αλιβιζάτος στέκεται αμφίθυμος απέναντι στους εκπροσώπους της κομμουνιστικής παράδοσης, μερικοί των οποίων, όπως οι κομμουνιστές διανοούμενοι της ανανεωτικής Αριστεράς, επηρέασαν τη νόησή του. Αφενός γράφει για τον «κερεβώδη κόσμο των αλτουσεριανών κατασκευών», αφετέρου, σε δύο σημεία, αναφέρεται νοσταλγικά στο «κρυφό καμάρι» των Ελλήνων του Παρισιού στις αρχές της δεκαετίας του 1970, δηλαδή στον Νίκο Πουλαντζά. Χωρίς αμφιβολία ο Πουλαντζάς υπήρξε ένας πολυσύνθετος και τολμηρός κοινωνιολόγος και πολιτικός επιστήμονας. Η προσφορά του στην απομάκρυνση της μαρξιστικής σκέψης από τον σταλινισμό είναι αδιαμφισβήτητη. Φαίνεται ότι ήταν και μια δυνατή και ελκυστική προσωπικότητα. Όλα αυτά καθιστούν τον Αλιβιζάτο διστακτικό στο να επικρίνει τον Πουλαντζά. Όμως σήμερα πια, με εξαίρεση την πρόσφατη, για ευνόητους πολιτικούς λόγους, επαναφορά του στην ελληνική ακαδημαϊκή ζωή, το έργο του δεν χρησιμοποιείται στη διεθνή έρευνα, ούτε καν σε σημαντικούς ακαδημαϊκούς κύκλους της διεθνούς Αριστεράς. Οι εναπομείναντες, κυρίως στην Ελλάδα, οπαδοί του Πουλαντζά έχουν ξεχειλώσει έννοιες (όπως, π.χ., το «κράτος έκτακτης ανάγκης») προκειμένου να τις προσαρμόσουν στις ανάγκες της μάχης για την κατάληψη της εξουσίας εν μέσω οικονομικής κρίσης, αδιαφορώντας για τις δραματικές διαφορές ανάμεσα στη σημερινή εποχή και την εποχή που έγραφε ο Πουλαντζάς. Και το κλασικό μαρξικό κριτήριό του για το ποια θεωρία τελικά είναι ορθή και πια εσφαλμένη, δηλαδή το κριτήριο της νικηφόρας έκβασης της ταξικής πάλης, που θα αποβεί νικηφόρα εφόσον εμπνέεται από τη σωστή θεωρία, έχει στομώσει, δηλαδή είναι κριτήριο ελάχιστα χρήσιμο και διαρκώς αμφισβητούμενο.

Λιγότερο νοσταλγικός αλλά δίκαιος σε ό,τι αφορά δύο γοητευτικές προσωπικότητες του ελληνικού κομμουνισμού, τον Ηλιού και τον Κύρκο, ο Αλιβιζάτος τηρεί πολύ πιο αυστηρή στάση απέναντι στην κομμουνιστική παράδοση στο τέλος του βιβλίου του. Στο πιο προσωπικό κείμενο του έργου, το τελευταίο κείμενο (αρ. 48) με τον τίτλο: «Μήπως το ταξίδι συνεχίζεται;», γράφει για το δικό του πνευματικό ταξίδι. Εκεί, στις τελευταίες δύο σελίδες του βιβλίου, ο συγγραφέας, χωρίς να αναφερθεί σε πρόσωπα, σωστά υποστηρίζει ότι εν τέλει, ο κομμουνισμός, όπως τον γνωρίσαμε τον προηγούμενο αιώνα, πρόσβαλε «την αξιοπρέπεια εκατομμυρίων ανθρώπων» που πίστεψαν σε αυτόν, τους επιφύλαξε «καταπίεση και εξευτελισμό».

Κλείνοντας, ας επισημανθεί ότι το βιβλίο αυτό προσφέρει και μια πολιτική προσέγγιση πολύ διαφορετική από εκείνη του συρμού, σύμφωνα με την οποία οι δημόσιοι διανοούμενοι δεν θα πρέπει να προσέρχονται στη δημόσια σφαίρα με την επιστημονική εξειδίκευσή τους ούτε να προσφέρουν ουδέτερες συμβουλές. Οι διακινητές αυτής της άποψης έχουν παρασυρθεί από την αιφνίδια εκτόξευσή τους στο επίκεντρο της σχετικής πρόσφατης λαϊκής αξίωσης να πεθάνει το «παλιό» και να αντικατασταθεί διαμιάς από το «νέο», σήμερα, στην Ελλάδα της κρίσης. Ισχυρίζονται ότι οτιδήποτε τεχνοκρατικό και πάντως ασύμβατο με ό,τι οι ίδιοι θεωρούν ως «πολιτικό», ανήκει στο απαξιωμένο παρελθόν. Ξεκινούν έτσι ότι υπάρχουν βαθμοί

διαφοροποίησης ανάμεσα στην ακραία προκατάληψη και την ανέφικτη πλήρη ουδετερότητα και ότι οι συγγραφείς πρέπει να κερδίζουν την εμπιστοσύνη των αναγνώστών τους.

Η εμπιστοσύνη αυτή κερδίζεται, όχι με την επανάληψη συνθημάτων που μπορούν να εκφέρουν και οι μη ειδικοί, αλλά με τη δοκιμή των εργαλείων της επιστημονικής εξειδίκευσης σε ερευνητικά αντικείμενα που βρίσκονται τόσο στον πυρήνα όσο και στην περιφέρεια της γνώσης των ειδικών. Για παράδειγμα, ο αναγνώστης του *Πραγματιστές, δημαγωγοί και ονειροπόλοι* ωφελείται όταν του προτείνεται η χρήση των εργαλείων του συνταγματικού δικαίου και της συνταγματολογίας ιστορίας, για την κριτική αξιολόγηση του έργου, όχι μόνο συνταγματολόγων αλλά και πολιτικών και δημόσιων διανοουμένων. Τελικά, δηλαδή, η εμπιστοσύνη του αναγνώστη κερδίζεται με τον τρόπο του Αλιβιζάτου.

ΕΝΑΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΠΤΩΝ ΤΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΑΡΗΣ ΔΡΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

Για το βιβλίο:

Νίκος Θεοτοκάς, *Ο βίος του στρατηγού Μακρυγιάννη: απομνημόνευμα και ιστορία*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2014, 549 σ.

Το βιβλίο του Νίκου Θεοτοκά για τον Μακρυγιάννη είναι ένας οδηγός για την ανάγνωση των *Απομνημονευμάτων* και των άλλων γραπτών του. Ο στόχος του βιβλίου είναι να αφηγηθεί τη ζωή του Μακρυγιάννη από τη γέννηση ως το θάνατό του. Και πράγματι, το βιβλίο αρχίζει με τη φράση: «Ο Μακρυγιάννης γεννήθηκε στο Αβορίθη της Δωριδίας» και τελειώνει με τη φράση: «Λίγες μέρες αργότερα, στις 27 Απριλίου, άφησε ήσυχα στο σπίτι του την τελευταία του πνοή». Ανάμεσα στις δύο αυτές φράσεις εκτυλίσσεται, μέσα σε 520 σελίδες, η ζωή του Μακρυγιάννη, ιδωμένη όχι υπό ορισμένη οπτική γωνία αλλά με το βλέμμα του ιστορικού, δηλαδή ενταγμένη στα δρώμενα της εποχής του. Ο Θεοτοκάς έγραψε μια νηφάλια και τεκμηριωμένη αφήγηση. Όταν διαβάζουμε το βιβλίο του νιώθουμε όχι μόνο πλουσιότεροι σε γνώσεις αλλά και ότι το βλέμμα μας είναι

Ο Άρης Δρουκόπουλος είναι συνταξιούχος φιλόλογος και συγγραφέας.